

Büntetése lejártával Joszif kedvéért tovább marad, majd a Kaukázusba is követi, de Koba csapongó életmódját ő sem bírja.

Molotov, lelkes bolsevik barátja (a forradalmi álnév jelentése: 'kalapács') állítása szerint a fiatal Sztálin előnytelen testalkata ellenére „hihetetlen” hatást gyakorol a nőkre. „Szoszo nagyon vonzó férfi volt. Vékony, izmos, energikus, dús hajú” – állítja róla későbbi sógornője, Zsenya Allilujeva. Vékony, erős, energikus, dús hajú. A nők szeretik szenvedélyes tekintetét, mézszínű szemeit. Még rossz tulajdonságai – titokzatossága, nyers erőszakossága, vadállati ébersége – is vonzóak. Különc, hóbortos, magányos, ápolatlan – a nők gondoskodni akarnak róla. És attól csak még vonzóbb, hogy teljesen hidegen hagyja a másik személyisége. Mint a grúz férfiak általában, Koba is szenvedélyes szerető hírében áll. Flörtöléskor egyszerre régimódin lovagias és rámenősen faragatlan, főként, ha iszik. Énekel, verseket ír, bókol, virágot ajándékozik. Csaknem mindig eléri a célját.

Ha a nők egy grúz casanovára számítanak, csalódnuk kell, amint jobban megismerik. Sztálint kisebbségi érzések gyötrik származása, külseje, személyisége miatt. Sebhelyeit hintőporral leplezi, később hivatalos fotóit is retusáltatja. Szégyenlős, nem szívesen mutatkozik ruhátlanul, még a hagyományos orosz fürdőben, a banjában sem. A Kremlben történt, hogy egy vizsgálat során annyira szégyellte lábujjait (két ujja össze volt nőve), hogy még az arcát is eltakarta. Fiatalkori sérülésből adódóan suta karjával nem tud összébújva táncolni a nőkkel. „Még egy nő derekát sem tudom rendesen átkarolni.” Mindezek ellenére sikeres a nőknél, s ha úgy tartja kedve, elvtársait is felszarvazza. Főleg a száműzetés idején, amikor kevés az új kihívás.

A nőkkel megélt gyengéd pillanatok azonban messze nem elégítik ki. Fontossági listája élén nem a nők, hanem a forradalom ügye és a cimboráival való ivászatok állnak. Lehengerlő stílusa egoizmussal és viktoriánus prüdériával ötvöződik. Nem jellemző rá az érzékiség, szexuális hőstetteivel legalábbis nem hivalkodik.

Az anyjához hasonló határozott, okos nők nem érdeklik. Sztálint a grúz ortodoxia szigorával nevelte vallásos édesanyja, egyedül. Iszákos apja nem vett részt a család életében. Az agresszív apa már tízéves fiát is gyári munkára küldené, hogy több legyen a családi bevétel. Anyja azonban rajong a jó tanuló Joszifért, felsőfokú tanulmányokra szánja, ezért kihoz-

za a gyárból és beíratja a gori papi szemináriumba. Sztálin hálás volt anyjának, mindig is értékelte áldozatkészségét és gyakorlatiasságát, amelyet az intelligencia csalhatatlan jeleként fogott fel. Mivel jól tudja, hogy az ilyen típusú nő nem könnyen befolyásolható, inkább a fiatal, formálható kamaszlányokhoz vonzódik, vagy az erős parasztlányokhoz, akik hódolattal közelednek felé.

A nagyravágó nők is taszítják. Azok, akik önállóan gondolkodnak. Nem helyesli a divatos cicomákat, utálja Plehanov lányának modorosságát, kacérságát, a lány magas sarkú csizmáit. Sztálin később szakít is Plehanovval, mert meggyőződése, hogy egy valódi forradalmár nem nevelheti ilyen cifra stílusban a lányát.

A vidám öngyilkos

„Lehetetlen egy ember vagy! Képtelenség veled együtt élni!” – kiabál Nágya magánkívül a fürdőszoba ajtaja előtt, ahová Sztálin bezárkózott. Az 1932-es esztendőben nem szokatlan a jelenet. „Hóhér vagy! Halálra gyöttröd a fiadat, a feleségedet, egész népedet halálra gyötörted!”¹⁰ – vágja a súlyos vádakát Sztálin fejéhez az idegösszeomlás szélén álló Nágya, Abel Jenukics oktatási miniszter füle hallatára. A nő nem bír tovább együtt élni Josziffal, aki már rég nem az a romantikus forradalmár, akibe annak idején beleszeretett.

- És a gyerekeid?!
- A tieid! – feleli üvöltve.

Bemenekül a szobájába, az egyetlen helyre az ellenséges Kreml falai között, ahol azt érzi, hogy eltiporják és fenyegetik. Sztálin féltékeny típus, elviselhetetlen vele az együttélés, sűrűsödnek dühkitörései, folyton azt képzelet, hogy felesége megcsalja. Úgy látja, hogy régi barátja, Buharin túl sokat forog Nágya körül. Legutóbb, amikor Szocsiban a dácsája parkjában együtt sétáltak és Sztálin rajtakapta őket, elébük ugrott és azt üvöltötte Buharinak: „Megöllek!” Még Buharin is – aki jól ismeri Sztálint – azt hiszi, hogy a férj csak viccel. Buharin később elvesz egy fiatal szépséget, Sztálin ekkor részegen felhívja: „Nyikolaj, gratulálok, már megint

megelőztél!” Amikor amaz rákérdez, ezt vajon hogy értse, Sztálin így folytatja: „Jó feleség, szép feleség, és fiatalabb, mint az én Nágym!”¹¹ Nágym a szomszéd szobából mindent hall – amikor részeg az ura, mindig hangosan beszél.

Az egykori grúz casanova házastársként folyamatosan féltékenyekedik, másrészt egyáltalán nem mondható feddhetetlennek. Sztálin ekkoriban közeli kapcsolatban áll a Szovjetunió államfői posztját betöltő Kalinyinnal. Egy Kalinyinnál rendezett estélyen Sztálin flörtöl, az esetről Nágym is tudomást szerez: „Egy fiatal nő szájából hallottam, hogy nagyon elememben voltál Kalinyin vacsoráján! Mókás, jópofa. Az összes vendéget megnevetteted, még ha meg is voltak illetődve a nagyságos jelenlétedben.”¹² Míg a férj a társaság bohócát játssza, a feleség odahaza magányosan vacsorázik.

Hogyan kerül össze a szívtelen, munkamániás Sztálin az egocentrikus Nágymával? Hogyan lesz a vidám fiatal lányból lelki beteg, meggyötört fiatalasszony? Nágym ölébe úgy hullik a hatalom, hogy a kisujját sem kell érte mozdítania, mégis boldogtalan.

1907-ben, Kato halála után Koba úgy érzi, nem képes több mély kapcsolatra, szíve örökre összetört. Ám az élet még egy hitvest tartogat számára. 1917-ben Szibéria legeldugottabb csücskéből tér haza száműzetéséből. Szabadulását a cári rezsim bukásának köszönheti, az északi sarkkör melletti szigorú őrizetből lehetetlen megszökni. Szentpétervárra érve újra az Allilujev családnál talál menedékre. Ez ugyanaz a jómódú bolsevik család, amellyel Jekatyerinával való házassága idején is jó barátságot ápolt. A család három gyermeke közül a legkisebb, Nágym ekkor tizenhat éves. A barna hajú szépség alig hasonlít a kislányra, akit annak idején Koba a tengerből kimentett. Lenyűgözi Nágym természetessége: gyönyörű, bár nem használ sminket, és haját egyszerűen fésüli. Koba szemében a megtestesült ártatlanság. Koba negyvenéves. Úgy érzi, Nágym újra elhozhatja életébe a Katóval megtapasztalt érzelmeket.

Nágymat szülei bolsevik szellemben nevelik. Koba húsz évvel korábban bukkant fel életükben először, mint ifjú forradalmár. A család azóta is segíti az illegálisban. Allilujevek a férfiban az életét a szocialista eszméknek szentelő hőst, a törvényen kívüli lázadót látják. A száműzetésből hazatérő Jozsifot befogadják otthonukba. A két nővér éjjelente addig virraszt, míg haza nem ér. Jozsif szórakoztató lakótárs: hol ismerősöket

parodizál, hol orosz klasszikusokból olvas fel a lányoknak. Ő a mókamester, a jófiú. Egyelőre.

1918-ban a kommunista vezetők közül már csak Sztálin nőtlen. Aggódo édesanyja grúz lányt küld fel hozzá Moszkvába – közös az anyanyelvük, jól megértik majd egymást, gondolja –, ám fia elutasítja a menyasszonyjelöltet, nagyravágyó terveihez kevés egy parasztlány. Különben is, hogy érezné magát szegény a Kremlben? Sztálin ekkor már a szép Nágya Allilujevára pályázik.

Az 1917-es győzelmes forradalmat követő évben Lenin kormányt alakít. Sztálin lesz a katonai parancsnok, Nágya bátyját, Fjodort titkárként, Nagyát pedig gépírónként alkalmazza maga mellett. A szülők azt sem tudják, hova legyenek büszkeségükben. De Sztálin ezzel a lépéssel egyszerre a lány fölötti szülői ellenőrzést is gyengíteni igyekszik. A kecses, kedves Nágya a nőideálja. Fiatal, tehát formálható. Száműzetésben, börtönben nem szenvedett. Érintetlen szépség, romlatlan virágszál, még szűz. Sztálin lehet az első, egyetlen férfi az életében. De van egy apró szépséghibája: az emancipált anyja. Az anyósjelölt fittyet hány a hagyományos házaszonszerepre, többször is elhagyja férjét, hogy saját életét élje. Sztálinnak ez nincs ínyére. Mi van, ha a függetlenség utáni vágy öröklődik?

Nágya felnéz gyermekkora hősére, aki már egyszer megmentette az életét. A legtisztább kommunista, és ráadásul a gépírói állás révén még anyagi függetlenséghez is juttatja. A hófehér grál lovag bűnözői múltjáról mit sem sejt.

A fiatal lány a forradalom idején nehezen éli meg, hogy a városi élet bénultsága miatt sok mindenben hiányt kell szenvednie. „Még mindig nem lehet ennivalót szerezni. (...) Olyan lehangoló, hogy sokszor legszívesebben sírna miatta az ember. Egyáltalán nem lehet eljárni hazulról. (...) Jól vagyok, de lehangoltan, mint mindig” – írja egy barátnőjének.¹³ Néhány hónappal később, a cári rezsim bukását követő zűrzavaros időkben arra eszmél, hogy kiveszőben van belőle a gyermeki naivitás. Tizenhét évesen így fogalmaz: „Nagyot nőttem a forradalom alatt, igazi felnőtt lett belőlem. Örülök neki. Csak az a baj, hogy mogorva, ingerlékeny lettem. Talán elmúlik majd, ha idősebb leszek. (...) Több mint tíz kilót fogytam. A szoknyám alá ruhákat gyömöszölök, máskülönben leesnének rólam. Olyan feltűnően sokat fogytam, hogy az emberek azt mondják, szerelmes vagyok.”

Az 1918-as évben, a szovjet állam alakulásakor nagy a káosz Oroszországban. A II. Miklós cárhoz hű „fehérek” nem ismerik el a választáson kisebbségben maradó forradalmi hatalmat. Az ország egy részét ők tartják ellenőrzésük alatt. A Volga-parti Caricin városa (később Sztálingrád, ma Volgográd) fontos csomópont, amelyet a fehérek meg akarnak szerezni. Sztálin kapja a feladatot, hogy a városból menekítse ki az élelmet és a fegyvereket, de ő fontosabbnak tartja a város védelmét. A hadműveleteket egy páncélozott vonatkocsiból vezényli. A vonaton berendezett főhadiszálláson mindvégig vele van titkára és gépírónöje is. A vagon csillogó szalonra emlékeztet. Az előző tulajdonos, egy cigány énekes világoskék selyemtapétával vonta be a falakat Sztálin tiszteletére. A tizenhét éves csitri gépírókisasszony el van ragadtatva. Gyermekkora hőse a szovjet birodalom jövőjéért harcol. Feltétlen csodálattal tekint rá. Hamarosan viszonyuk lesz, és egy évre rá – miután Nágya az új családjogi törvénynek megfelelő korhatárt betölti – Moszkvában, az új fővárosban összeházasodnak. A minden felhajtást nélkülöző szerény polgári szertartás után még esküvői vacsorát sem rendeznek. A templomi esküvő gondolata pedig fel sem merül.

Az ifjú feleség boldogtalan a házasságban. Valójában akarata ellenére ment férjhez. A részletekről nővére, Anna naplóbejegyzései alapján értesülhetünk. Húga nem szerette igazán Sztálint. Nem szeretőjeként, hanem munkatársként kísérte őt Caricinbe. Apjuk, Szergej, aki szintén a vonaton tartózkodik, egyik éjjel lánya sikoltozására ébred. Amikor átrohan a másik hálókocsiba, ott találja Nágycsát zokogva. Sztálin megerőszkolta. A dühös apa azzal fenyegeti a férfit, hogy megöli. Sztálin kúszva könyörög az apa lába előtt, hadd vegye el Nágycsát.

Olga, Nágycsa anyja, aki egyébként kedveli Sztálint, minden erejével próbálja megakadályozni a házasságot. Sztálint lehülyézi, idiótának nevezi. Csak Nágycsa halála előtt derül fény ellenállásának valódi okára. „Soha nem nézte jó szemmel ezt a kapcsolatot, tudta, hogy lánya mélységesen szomorú” – emlékezik Sztvetlana, a diktátor lánya.

Nágycsa végül beköltözik a Kremlbe. Hálája jeléül Sztálin az egész családnak felajánlja, lakjanak az egykori cári palotában. Így kerül az Allilujev család a hatalom fellegvárába, a legfelsőbb politikai körökbe, Lenin és a forradalom többi hőse mellé. A példás bolsevik család számára ez maga a beteljesülés.

A fiatal feleség, akinek az egész család hálás lehet az egzisztenciális emelkedésért, azonban utálja a Kremlt, ahol élni kénytelen. Második gyermekük születésekor – ahogy Sztálin hatalma egyre nő – nagyobb lakosztályba költöznek. Az egymás után sorakozó szobák ablakai előtt mélybarna, vaskos zsalugáterek. A sok bútor, a kanapék, az asztalok és a székek lábai közt rengeteg a kábel, épül Sztálin kiterjedt kommunikációs hálózata. Az örök a legkisebb köhintésüket is hallják, tudják, ki mikor megy át egyik szobából a másikba. A lakosztály egyik fele Sztáliné, a másik a családé. Három szoba tele gyerekjátékokkal és pelenkákkal, hímzett párnákkal. Sztálin térfelén egyetlen helyiség, amely egyszerre hálószoza, étkező, könyvtár és dolgozószoba, hangulata egy ravatalozóé. Saját szakácsaik helyben, a szemük láttára készítenek minden ételt, mert Sztálin folyton attól retteg, hogy valaki megmérgezi.

A házasság első éveiben nem sok idő jut a lakás csinosítgatására vagy a hétköznapi örömökre. Az új rendszer a szakadék szélén áll. Egyszerre támadják a fehérek, a lengyel és az ukrán hadsereg, nem szólva a nyugati hatalmakról. 1921-ben, alig öt hónappal esküvőjük után, talán erőszak, talán közös akarat eredményeként megszületik első gyermekük, Vaszilij. A szülés után nem sokkal Sztálin beajánlja feleségét Leninhez titkárnőnek. Nyilván taktikai megfontolásból, hisz jól tudja, az alapító elvtárs sem örök életű. Nánya, belső információkhoz jutva, fontos szerepet játszhat az utódlásban...

Az új titkárnő hamarosan tényleg olyan információ birtokába jut, amely döntően befolyásolhatja férje karrierjét. Az agyvérzésen túlesett, félig béna Lenin egy halála után felbontandó levelet diktál a titkárnőnek. A levél címzettje a kommunista párt közelgő kongresszusának résztvevői. Lenin a levélben Sztálin eltávolítását szorgalmazza. Kifejti, hogy Sztálin túlságosan durva, pártjához nem lojális és igazságtalan. A politikai végrendelet felolvasásával egy időben Sztálinra nyilvános elmarasztalás vár. És Lenin akarata megfellebbezhetetlen.

Nánya nem tudja, mitévő legyen. Bolsevik elveihez akkor marad hű, ha Lenin titkát megőrzi, feleségként azonban kötelessége férjét értesíteni. A kommunista párt vezetésének ügye felülmúlja erejét. A korabeli orosz történelem két legbefolyásosabb figurája között vívódik. Végül Lenint árulja el, így Sztálin egérutat nyer. Mielőtt a *Politbüro* ösztüzébe kerülne, Sztálin bocsánatot kér Lenintől. A nyilvános elmarasztalásra nem kerül

sor. Sőt Lenin 1924-ben bekövetkezett halála után Sztálin tudatosan személyi kultuszt emel elődje köré. Csak így formálhat jogot rá, hogy Lenin helyébe kerüljön.

Az új szocialista köztársaságot a világtól elzárt Kremlből irányítják. A bent élő kommunista vezetők népes családjukkal sajátos mikrotársadalmat alkotnak. Elveszítik a kapcsolatot a valósággal. A sok feleség, gyerek, após, anyós nem is sejti, hogyan nyomorognak kint az emberek, mindenestül lefoglalja őket elszigetelt, belterjes világuk ezernyi érzelmi vihara. A hangulat nyomasztó. Állandó a veszekedés a párok és házibarátok között, a nők oldják és kötik a szálakat, ellentéteket szítanak, és vitákat simítanak el. A két legfontosabb nő a palotában ez idő tájt Krupszkaja és Allilujeva. A bonyolult alá-fölé rendeltségi, zárt viszonyrendszer kikezdi a Kreml-lakók idegeit.

Nágya unatkozik. Depressziós. Sztálin azt veti felesége szemére, hogy túlságosan titkolózó. Nágya az egyik legfiatalabb a Kremlben, körülötte szinte mindenki ötven év feletti, bizalmatlan és gyanakvó. A fiatalasszony színesebb életre vágyik. Tanulni szeretne. Párja az egykori szenvedélyes forradalmárból keménykezű vezető lett. Nágya fuldoklik, a férfit, akivel együtt kell élnie, párttársai is nehezen viselik. Ilyen körülmények közé születik 1926-ban második gyermekük, Szvetlana.

Sztálin már nem udvarol feleségének, helyette anyagilag igyekszik kárpótolni őt. Nágya mindent megkap, amiről szülei még csak álmodni sem mertek volna. Ám ő mégis régi ruháit hordja – talán fiatalsága iránti nosztalgiából. Elvei ellenére cselédek, dadusok, szakácsok ugrálják körül fulasztó aranybörtönében. Egy sóhajára megfőznek neki bármit, örökös tiszteletjegye van a mozikba, színházakba. Férje ritkán kíséri el – igaz, néha még teljesíti kislányos kívánságait, például nyitott limuzinokon kocsikáznak Moszkva-szerte. Sztálin legkedveltebb márkái a Buick, a Rolls-Royce és a Packard; Nágya örül, ha kiszabadulhat.

Nyarialásaik luxusszínvonalúak. Általában a Fekete-tenger partjára, a Krím félszigetre vagy Grúziába mennek, ahol a Politbúrónak rengeteg dácsája és szanatóriuma van. Sztálin legszívesebben Szocsiba jár, kedvenc dácsája egy verandával körbevett faházikó a dombtetőn, ahonnan belátni a tájat és rá lehet látni a többi elvtárs – például Molotov és Vorosilov – nyaralóira. Míg Sztálin úr vadászik, neje teniszezik. A baráti társaság egyik központi figurája a szellemességéről híres Molotov. Sztálin az

elvtársait és azok családját a folyópartra viszi autóján, ahol tábortüzet raknak, piknikeznek, énekelgetnek.

Hasonlóan könnyed a hangulat az egyre népesebb Kremlben is, amely Sztálin idején zsivajgó faluvá duzzad. A bentlakók szabadosan élnek. Sztálin jószomszédi viszonyt ápol több párttársával: Kaganoviccsal sakkozik, a Mikojan családdal filmvetítésekre jár, másokkal rendszeresen együtt vacsorázik. Ebben az időszakban Sztálin jókedvű, barátságos, figyelmes: „Milyen szép idők voltak! – írja Vorosilov felesége a naplójában. – Micsoda egyszerű, kellemes, baráti kapcsolatok!”¹⁴

Nágya az egyetlen, akitől Sztálin eltúri az ellenvéleményt, és aki képes meglágyítani a kommunista diktátor kemény szívét. A határozott fellépésű feleség felemeli a hangját, ha férje intézkedéseit igazságtalannak érzi. Egy funkcionárius elbocsátása kapcsán például így fordul Sztálinhoz: „Nem lenne szükség hasonló módszerek alkalmazására a munkatársakkal szemben. Ez elkészerítő. (...) Tudom, hogy utálod, ha beleavatkozom a dolgaidba, de ebben az esetben úgy vélem, neked személyesen kellene az ügyet kézbe vened. Mindenki igazságtalannak tartja, ami történt.” Nagy meglepetésre Sztálin hallgat az asszonyra: „Úgy örülök, hogy bízol bennem.”

Sztálin személyes hatalmának növekedésével Nágyának újabb kivételes előjogok járnak, amelyek ellenkezik elveivel. Az NKVD (Belügyi Népbiztosság, a szovjethatalom titkosrendőrsége) külön gépkocsit és testőrt bocsát a rendelkezésére. A nő mindkettőt elutasítja, mert busszal akar közlekedni, de ezt nem hagyják. Ez idő tájt kezd felsőfokú tanulmányokba, az előjogok miatt szegyenkezik diáktársai előtt. Végül a sofőr pár száz méterrel a moszkvai Ipari Akadémiától rakja ki, hogy úgy tűnjön, mintha gyalog járna. Ez még csak a kisebbik titok, legtöbb társának azt sem árulja el, hogy ő a nagy Sztálin felesége. Egy idő után – anyjához hasonlóan – szabadságra vágyik, saját életet akar. Huszonhárom évesen a *Revoljucija i kultura* (Forradalom és kultúra) folyóiratnál helyezkedik el, ahol – hiányos előtanulmányai dacára – figyelemre méltó szerkesztői kvalitásokról tesz tanúbizonyosságot. Minden lehetőséget megragad, hogy eltávolodhasson a Kremltől, Sztálintól, a gyerekektől. A közös étkezések elviselhetetlenné válnak. Sztálin kutakodva figyeli minden rezdülését, nem titkol-e előle valamit. „A családjával Sztálin despota volt. (...) Lekezelő szótlanágba burkolózott, meg sem hallotta, ha felesége vagy fia kérdezett

valamit. Amikor ideges volt – ez gyakran megesett –, egész vacsora alatt meg sem szólalt, és megkövetelte, hogy mindenki más is némán egyen” – írja Bazsanov nyugaton kiadott memoárjában.¹⁵

Kevéssel második közös gyermekük születését követően a házaspár a Kreml hagyományainak megfelelően örökbe fogadja Sztálin és Kato fiát, Jezsovot, valamint Sztálin egyik fiatalkori elvtársának a gyermekét, Artyomot. Nánya jobban szeret a fogadott gyermekeivel foglalkozni, mint a sajátjaival. Könnyebben megtalálja velük a hangot, mivel már nagyobbak. Saját gyerekeivel roppant szigorú, szinte aszketizmust vár el tőlük. Sztálin viszont elnéző velük, engedékenysége szöges ellentétben áll Nánya gyermeknevelési elveivel.

Sztálin meglepő dolgokat művel a kicsikkel. A hagyományos grúz felfogás szerint a gyerekeket korán hozzászoktatják a mostoha kaukázusi körülményekhez. Buharintól ismerjük a következő történetet: „Tudjátok, mit csinált?! Nagyt szívott a pipáján, megtöltötte a száját füsttel, aztán kivette az egyéves babát a gyerekkocsiból és az arcába fújta az egészet. A baba sírt, kalimpált, de Koba csak úgy pukkadozott a röhögéstől.”

Másik kaukázusi szokás, hogy a kisbabáknak egy-egy csepp bort adnak ujjhegyről. A nagyobbakat pedig már pohárnyi borral itatják. Sztálin azonban nem tartja a hagyományos mértéket, Vaszilij fiával bővebben kóstoltatja az alkoholt. A mérgeződő Nagyának pedig állandóan azt bizonygatja, hogy az alkohol ártalmatlan – „ugyan, maradj már, hiszen ez orvosság!” Vaszilij alig negyvenévesen alkoholizmusban halt meg.

Nánya egyre feszültebb. Ideggyengeség nyomait mutatja. A házások között mindennaposak a durva szóváltások. Nánya anyját skizofréniával kezelik a kremlbeli orvosok. Sztálin, aki nem éppen tapintatos viselkedéséről ismert, az egyik veszekedés alkalmával ezt is felesége orra alá dörögöli:

- Te is skizofrén vagy! Egy hisztérika!
- Te meg paranoiás, aki mindig, mindenhol csak ellenséget lát! – vág vissza a feleség.

Sztálin egyre sűrűbben nyúl az alkoholhoz, éjszakákat mulat át cimboráival. Elképesztő mennyiséget képes inni. Nánya – aki soha egy kortyot sem iszik – szemet huny férje részegeskedései felett. Nőügyeit azonban nehezebben tűri. Sztálinnak több futó kalandja is van. Köztudott, hogy

viszonya van a Kreml fodrászkisasszonyával és nyaralójuk egyik pisze szobalányával. Imádja a pisze lányokat. Az a hír is járja, hogy a Kremlben lakó Lazar Kaganovics tizenhat éves lányát is ő ejtette teherbe. Nágya tombol. Lányuk, Szvetlana úgy emlékszik, hogy szülei közt ekkor már nincs testi kapcsolat. Külön alszanak, Nágya a hálósobájában, férje pedig vagy a dolgozósobájában, vagy egy félreeső kis szobában, telefonnal az ágya mellett.

A kimerült és csalódott Nágya Allilujeva 1926-ban kezdi feladni. Túl nagy feladat huszonöt évesen ekkora terhet hordozni. Elmenekül a Kremlből és gyerekeivel Szentpétervárra költözik. Új életet akar kezdeni. De Sztálint nem lehet csak úgy otthagyni. A faképnél hagyott férfi zaklatja, hívogatja. Megparancsolja neki, hogy költözzön vissza. Ráküldi az embe-reit. Nágya szeretne Ukrajnába áttelepülni. De végül rájön, hogy férje elől nincs hová menekülnie, így visszatér a palotába.

Közben Sztálin komoly összetűzésbe kerül Trockijjal, Zinovjevvel és Kamenyevvel. A húszas években kizárják őket a pártból. Nágya ellenzi az ellenfelek kíméletlen lesöprését. Lassan ráébred a hatalom valódi, kíméletlen természetére. Sztálin már nem bízik párttársaiban, ahogy benne sem.

1927-ben Adolf Joffét, a közismert trockista diplomatát öngyilkosságba hajszolják. Nagyát az eset mélyen megrendíti, elmegy a temetésére, ő is ott áll a Vörös Hadsereg leszerelt katonái között, akik hangosan éltetik Trockijt. Egyértelmű a közeledés Sztálin ellenségeihez. A meghasonlott fiatalasszony az elvhűség és férje között vívódik, de képtelen választani. Végül a vallásba menekül. Évek óta eltemetett vallásos érzülete szabadon tör felszínre, megtalálja az odaadást, a megbocsátást, a derűt, amelytől a sors eddig megfosztotta. Zaklatott lelke reménységgel telik meg. Olyan világba menekül, amely fölött sem férjének, sem másnak nincs hatalma. Sztálin ateistaként a vallás minden formáját me-reven elutasítja. Talán Nágya ezzel is lázadni próbál ellene? Vagy dühíte-ni akarja?

Nágya a hitben visszanyeri lelki nyugalmát, de az elmúlt éveket visszahozni nem lehet. „Nágya öregebbnek tűnt a koránál, úgy negyvenévesnek. Fiatal nő idősebb férjjel – mégis: mintha egykorúak lettek volna... Nágya mélyen vallásos volt, templomba járt. Mindenki tudta. Ő megte-hette azt is, ami a többi párttagnak tilos volt. (...) Lehetett rajta látni, hogy

bolond egy kicsit”¹⁶ – emlékezik rá egyetemi társa, Galina Kravcsenko. A Kremlben megindul a pletykálgodás: Sztálin felesége bigott! Roppant kínos...

Nágya egyre többet betegeskedik, heves fejfájások gyötrik. Németországba, Karlsbadba küldik gyógykezelésre, testi és lelki felüdülésre. Berlinben átutazóban meglátogatja fivérét, Pavelt. Otléte alatt súlyos hasi panaszok törnek rá, amelyeket egy korábbi terhességmegszakítás okozhat. A kor kezdetleges orvosi technikáját tekintve előfordulhattak kései komplikációk. Ezek inkább csak találgatások, de az biztos, hogy Nágya nem szívesen vállalt volna több gyereket a Kremlben.

Az 1930-as években az országban megkezdődik a földek kollektivizálása, amely szörnyű éhínségeket okoz. Sztálin mániákusan csak a feladatra összpontosít. Élete végén bevallja, túl kevés figyelmet szentelt feleségének, amit azzal magyaráz, hogy „annyira nagy volt rajtam a nyomás, rengeteg ellenségem volt. Éjjel-nappal dolgoznunk kellett.”

A folyamat ekkor már visszafordíthatatlan. Nágya egyre inkább elszigetelődik a családjától. Huszonkilenc évesen üresnek látja életét. Nővére, Anna titkosrendőrhöz ment feleségül, aki közellátási népbiztosként pontosan átlátja a helyzetet: Sztálin őt küldi Ukrajnába a gabonabegyűjtésekre. Sógora hosszasan beszél az asszonyok arról, mi folyik valójában az országban, hogyan éheznek és halnak éhen emberek milliói. A sztálini politika az ukrán nép történetének legnagyobb katasztrófáját idézi elő: 1932–1933 között az ukránjai *holodomor* (éhhalál) áldozatainak száma közel tízmillió. Nágya ekkor eszmél rá, hogy az ember, akinek az életét adta, kizsákmányoló, zsarnoki módon uralkodik az országon, rettentő terheket róva a népre. Illúziója utolsó bástyái is összedőlnek. Annát és férjét száműzik, mert beszélni mertek.

Utolsó tánc

Sztálin és Nágya számára az utolsó felvonás 1932. november 8-án este kezdődik. A Kremlben a forradalom 15. évfordulóját ünneplik. Mint minden évben, a fogadást most is Vorosilov, a katonai és flottaügyek népbiztosza szervezi. A rendszer minden vezetője jelen van. Kaukázusi módra féktelenül énekelnek és táncolnak.

Sztálin arra emeli poharát, hogy az állam ellenségeit sikeresen kiirtotta. Észreveszi, hogy felesége nem emeli rá poharát.

– Miért nem iszol?! – kérdezi támadó hangon, holott jól tudja, hogy Nágya soha nem iszik, és azt is tudnia kell, hogy felesége és Buharin elítéli az ukrán nép végzetes kizsákmányolását, az éheztetéseket. Mit szerveznek ezek ellene? Csak provokálni akarják...

– Hé, te, igyál! – mordul rá Sztálin a makacsul hallgató Nágýára, és elkezd dobálni narancshéjjal és cigarettacsikkal.

– Ne mondd nekem, hogy hé! – ordít vissza a feldühödő Nágya, akinél mostanra betelt a pohár. Feláll az asztaltól, és Sztálin pocskondiázása közepette elindul kifelé, miközben vissza-visszakiabál: – Pofa be! Pofa be!

– Micsoda ostoba... – csóválja a fejét Sztálin, mire egyik vendége, Bugyonnij megjegyzi:

– Én nem tűrném, hogy a feleségem így beszéljen velem!

Egyik legjobb barátnője, Poljana, Molotov felesége Nágya után szalad. Hajnalig beszélgetnek, miközben a gigantikus palota folyosóit róják. „Mindig házsártos velem, (...) és miért kell így flörtölnie?”¹⁷ Vajon kinek tette a szépet Sztálin a fogadáson a politikai elit és a barátok szeme láttára? Lehet, hogy csak féltékeny akarta tenni Nágýát Buharin előtt?

Minden bajok okozója Galja Jegorova, akinek a férje Alekszandr Jegorov, a Vörös Hadsereg vezérkari főnöke. Sztálin egész este Galjával táncolt, a fülébe pusmogott, az asztalnál is vele szemben ült le, sőt még hozzá is dörgölődött! Egy filmszínésznő, aki hentergéseiről és kihívó ruháiról híres! És még hozzá hogy udvarolt neki! Kenyérgalacsinokkal dobálta, mint egy óvodás. Nágýát elönti a mérég. „Részeg volt, csak hülyéskedett!” – próbálja Poljana nyugtatni. Hát hogyan csavarhatja el a legnagyobb bolsevik fejét egy ilyen kikent-kifent luxuspipi?

Táncosnók, fodrászok, színésznők... Nágya büszke arra, hogy a Kremlben is természetes tudott maradni, és nem él ócska szépítő trükkökkel. Szürke ruhái egyszerű szabásúak, alakját elrejtik, ahelyett hogy kiemelnék. Szolid kendőket és magas nyakú, zárt blúzokat hord. Soha nem festi magát. Kivéve ma. Pont ma este döntött úgy, hogy változtat kicsit. Hosszú, vörös rózsákkal hímzett fekete ruhát visel, amit Berlinből hozatott. Szigorúan hátrafésült konty helyett csinos frizurája van, fekete hajába tearózsát is tűzött az Alekszandrovszkij-kertből. Sztálin mégis egész este levegőnek nézte.

A két barátnő közben Sztálinék kremlbeli lakosztálya felé kanyarodik. „Lecsillapodott – emlékezett vissza Poljana –, az akadémiáról és a munkába

állás lehetőségeiről kezdett beszélni.” Poljana hajnalban a Potyesnij-palota bejáratánál magára hagyja Nágycát, és ő is visszatér saját lakrészébe, a Manyézs épületébe.

Nágycá bemegy Sztálin dolgozószobájába a folyosó végén. Üres. Semmi kétség, férje nem jött haza az éjjel. Mikojan kül- és belkereskedelmi népbiztos beszámolója szerint Nágycá ekkor felhívja az egyik Kreml közeli dácsát és megkérdezi az őrt:

- Ott van Sztálin?
- Igen.
- Kivel?
- Guszev feleségével.¹⁸

[Guszev kiléte homályos, valószínűleg a hadsereg egy tisztje. – *a ford.*] Sztálin testőre, Vlaszik is megerősíti, hogy Sztálin egy hölgy társaságában távozott az estélyről, és az egyik dácsa felé vették az irányt. Nágycá kitépi hajából a tearózsát és belép a szobájába. Az ágyon ott hevernek a kendők, amelyeket vacsora előtt izgatottan végigpróbált, és egy Mauser pisztoly is, amelyet elővigyázatosságból szerzett be: „néha olyan furán érzi magát az ember a Kremlben, olyan egyedül... csak egy őrc van”. Nágycá búcsúlevelet ír férjének, tele szemrehányásokkal, majd eldördül a fegyver.

Sztálin soha nem kel fel 11 óra előtt. Hánykor jöhetett haza aznap? Benézett még a feleségéhez utoljára, vagy túl részeg volt hozzá? Már majdnem ebédidő van, amikor egy alkalmazott benyit Nágycá szobájába. Az asszony holttestét az ágy lábánál találja vérbe fagyva. Szíven lőtte magát, a durranás zaját egy párnával tompította. Az alkalmazott a gyerekek dadusáért szalad. A két nő a döbbenettől megdermed. Hívják Pauker Károlyt, Sztálin magyar főtestőrét és a Kreml ügyeiért felelős Jenukidzét, aki Nágycá keresztapja. Elsőként Jenukidze érkezik, majd őt követi pár perc múlva Molotov és Vorosilov. Megtalálják Nágycá „borzalmas” levelét, amely később titokzatos módon eltűnt. Vlaszik állítása szerint az ágy mellett egy közismert Sztálin-ellenes személyiség, (az ekkor már bebörtönzött) Rjutyin programja is hevert. Ellenzéki iromány Sztálin feleségénél... Nágycá csatlakozott azok táborához, akik felismerték, miféle szörnyűségek vannak készülöben az orosz néppel szemben. Hirtelen öngyilkosságával Nágycá talán azt akarta elérni, hogy Sztálinnak büntudata legyen.

Nágya bátyja, Pavel is megérkezik bájos feleségével, Zsenyával. Az ebédlőben gyors megbeszélés. Fel kell ébreszteni Sztálint!

Amikor Sztálin belép az ebédlőbe, Jenukidze minden bátorságát összeszedve eléáll: „Jozsif, Jozsif! Nágya meghalt!” Sztálin azonnal felhajt egy pohár valeriánát, amit az orvos Nágya anyjának írt fel, aztán megy s megnézi a holttestet. Átnyújtják neki a levelet. Idegesen futja végig. „Tönkretett! (...) Nágya! Nágya... mekkora szükségünk lenne rád! Nekem és a gyerekeknek!”¹⁹

Nágya temetését barátnője, Buharin feleségének beszámolójából ismerjük. Mielőtt lezárnák a koporsót, Sztálin felemeli felesége fejét és megcsókolja. Minek azok a csókok, hisz teljesen kikészítette – gondolja Buharin. Mindannyian látták Nágya kínlását a szép hímzett ruhában a tragédia estéjén. Sztálin még csak észre sem vette.

Egy héttel halála előtt a zaklatott Nágya egyik barátnőjének szörnyűségekről beszél. Születésétől fogva átok ül rajta, zokogja. Barátnője értetlenségére elmondja, hogy Sztálin legutóbb azt üvöltötte neki, hogy ő a lánya. Megkérdezte erről anyját, aki iszonyatos titkot közölt vele: születése előtt egy évvel két hónapon át viszonya volt Sztálinnal. Nágya gyerekként törvényes apjára, Szergejre hasonlított, így az soha nem kételkedett apaságában. Nem tudni, mi az igazság. Ám a tudat, hogy esetleg saját apja felesége lett, a depressziós nő lelkére végső csapást mért.

Nágya halála után Sztálin három napra a szobájába zárkózik. A gesztus nyilvánvalóan az áruló Nágya ellen irányul. A ravatalozáson többek szerint ezt mondta: „Úgy hagy itt engem, mint egy ellenséget.” Tudjuk, Sztálin hogyan bánt az ellenségeivel: sem a temetésen, sem a felesége tiszteletére adott gyászmisén nem vett részt. Az első sokk után kijelentette, hogy visszavonul a hatalomból, ám ez sajnos nem így történt.

Egy ismeretlen asszony Jaltán

1938. november 2-án Pavel Allilujev, aki a Vörös Hadsereg páncélos alakulatainál a politikai munkát irányítja, feleségével, Zsenyával visszatér szabadságáról. Amint belép irodájába, döbbenet látja, hogy munkatársai eltűntek. Mindannyian Sztálin brutális tisztogatásának estek áldozatul. Pavel magyarázatot követelve felhívja Sztálint. Beszélgetésük részleteit

nem ismerjük. Pavel, amint lerakja a kagylót, összeesik és meghal. Az orvosok szerint szívinfarktus, kimerültség okozta halálát. Ám a család gyilkosságra gyanakszik. Pavel szálla volt Sztálin szemében, nem politikai okokból, egészen más miatt. Sztálin beleszeretett a feleségébe, Zsenyába. Ő az utolsó nő az életében, akire szenvedéllyel gondolt.

A Kreml gyanakvó, bizalmatlan légkörében Nágya halála után Zsenya áll hozzá a legközelebb. Egy színésznő. Szép, derűs, művelt, elegáns, aki – ha nem is helyettesítheti Nagyát – kitölti az utána maradt űrt. „Úgratta Zsenyát, hogy megint mennyire kigömbölyödött. Nagyon gyengéd volt vele. Miután rájöttem, rajtuk tartottam a szememet”²⁰ – jegyzi fel naplójába 1934 augusztusában Marija Szvanidze, Sztálin első feleségének nővére: azaz valószínűleg Sztálin és Zsenya ekkor már szeretők.

A szókimondó Zsenya bátran vállalja, hogy Sztálin több intézkedésével nem ért egyet, gyakran kritizálja döntéseit – megteheti, bizalmas kapcsolatban vannak. Zsenya Sztálin lelki támasza, mindent megenged neki. 1936-ban Zsenya perceket késik, amikor Sztálin bejelenti az új alkotmányt, de még ezt is elnézi neki: „Te vagy az egyetlen, aki el mert késni.” Sztálin és sógornője között afféle cinkos összetartás, szerelmi barátság alakul ki.

Amikor azonban férje meghal, Zsenya nem hisz az orvosoknak. Meg van róla győződve, hogy Pavel halálát mérgezés okozta. Sztálin első emberére, Lavrentyij Berijára gyanakszik. Ő irányította a tisztogatásokat a hadsereg vezérkarában. Férje halála után néhány nappal Berija ezzel a durva ajánlattal kopogtat Zsenya ajtaján: „Olyan kedves és szép vagy. Nem akarsz házvezetőnő lenni Sztálinnál?”²¹

Zsenya tudja, mire megy ki a játék. Berija amolyan kifelé szentesített élettársi kapcsolatot kínál fel neki. Tanácstalan: ha elfogadja, hivatalosan Sztálin szeretője lesz. Ismeri kegyetlen természetét, tisztában vele, hogy a legkisebb veszekedés is tragédiába fordulhat. Szeretné megkímélni magát a Szovjetunió vezérének dührohaimától, ezért gyorsan férjhez megy egy régi barátjához, egy zsidó mérnökhöz. Sztálin elképedve veszi tudomásul az egyértelmű visszautasítást. Az arcátlan nőszemély még a gyász leteltét sem várta meg a házassággal! Bosszúja évekkel később, 1947-ben éri el Zsenyát. Berija meggyanúsítja azzal, hogy ő mérgezte meg a férjét, Pavelt. Az asszonyt deportálják és a legmostohább börtönkörülmények között tartják fogva. Csak Sztálin halála után szabadul, ám a sok szenvedéstől az asszony elméje elborul.

1946 nyarán, a háború kitörése óta először Sztálin vakációzni indul. Az utazására népes személyzet kíséri, akár egy uralkodót. Az úti cél Szo-csi, de útközben több helyütt megállnak, hogy a vezér „találkozzon népével”. Mindenféle rendű és rangú pártfunkcionáriusok szállásolják el őket. A körútra Sztálint a házvezetőnője, Valecska (Valentyina Isztomina) is elkíséri. Az egészséges, erős, iskolázatlan asszony átlát a Sztálin körül fontoskodó talpnyalók hazugságain. A sztálini rendszer udvaroncái ál-szent módon igyekeznek leplezni Sztálin előtt az ország nyomorúságos helyzetét. Miközben az emberek a legalapvetőbb élelmiszerekben is hiányt szenvednek, a helyi vezetők lelkesen számolnak be a sikerekről, és a vendéget ajándékokkal halmozzák el. Közben a cselédek, sofőrök, alkalmazottak elmondják egymásnak az igazat. „Hogy volt pofájuk így átverni! És most bezzeg mindent az ő nyakába varrnak” – panaszolja a házvezetőnő.

Valentyina egy ideje mindenhová elkíséri Sztálint. „Az, hogy Isztomina Sztálin nője volt vagy sem, nem tartozik senkire – mondja Molotov élete végén. – Végül is, Engels is a házvezetőnőjével élt együtt!”

A kerekded, rózsás arcú, nevetős Valecskát mindenki szereti. Artyom, Sztálin nevelt fia így emlékszik rá: „Világos, barnás haja volt. (...) Amúgy semmi különös, se nem kövér, se nem vékony, de nagyon barátságos és mosolygós.”²² A dús keblű, kék szemű Valecska tiszta és takaros; pisze orra különösen tetszik Sztálinnak. Egyszerű nő, már-már nyers. Éveken át engedelmesen szolgálja fel az ételt, a beszélgetésekbe soha nem szólna közbe. Mindig ott van, ha a Gazdának szüksége van rá. Talán mégis ő Sztálin számára az ideális nő. Az öntudatos Nágyával szemben ennek az asszonynak se politikai, se magánéleti ambíciói nincsenek: alázatos és gyakorlatias. Drámamentes kapcsolat, gondok nélkül.

Mielőtt Sztálin előléptetné házvezetőnőnek, Valecska a zubalovói dácsán szolgált szobalányként. A Kremlben ő tartja katonás rendben Sztálin alsóneműit, ingjeit, gondoskodik ételeiről és a háztartásról. Minden útjára elkíséri. Rajong érte. Sztálin pedig megbízik benne, és nagyra értékeli a gondoskodó házimunkát maga körül. Közeli elvtársait a gardróbba cipelve dicsekszik a ropogósra mosott, vasalt, patyolattiszta alsóneműkkel, Valentyina keze munkájával. „Olyan volt, mint egy kedves falusi asszony. (...) Nem volt túl formás, de kövérnek sem lehet nevezni. Sztvetlana is szerette” – emlékezik rá Sztvetlana egyik barátnője.

Sztálin vacsoráin Valentyina szolgál fel kis fehér kötényében, de évekig nem tűnik fel senkinek. 1945 februárjában a jaltai konferencián is jelen van. A vezető politikusok nem is sejtik, milyen szoros kapcsolat fűzi a Szovjetunió első emberéhez. Sztálint a háború megpróbáltatásai legyengítik, legendás ereje fogyatkozóban. A szeretetteljes, egyszerű asszony mellett békésen éldegél, érzelmi viharok nélkül.

Alig tudunk valamit a nőről, aki több mint tizenöt éven át volt része Sztálin életének. Ez volt Sztálin életében a leghosszabb kapcsolat, amelyet mindvégig sikerült eltitkolnia – mindezt egy olyan milióban, ahol a falnak is füle van. A Szovjetunió legegyszerűbb asszonya a világtörténelem egyik leghatalmasabb és legkegyetlenebb diktátora oldalán.

▲ Rachele Guidi

MUSSOLINI

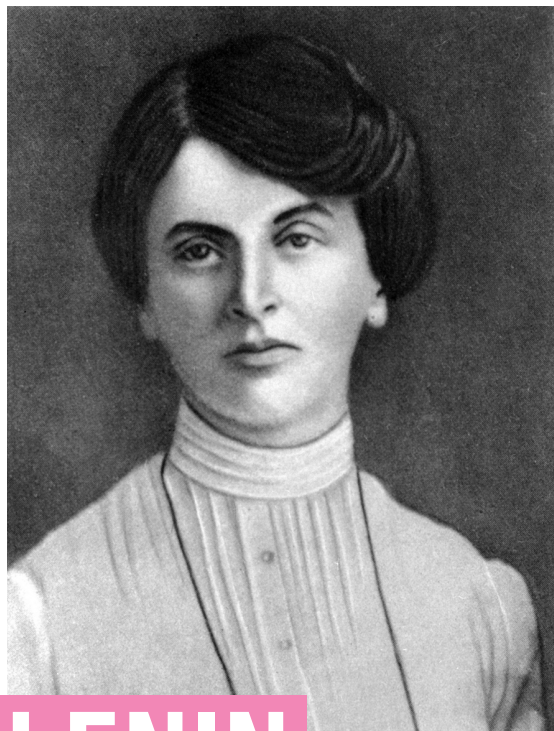
▲ Benito Mussolini

▼ Clara Petacci

▼ Margherita Sarfatti

◀ Inessa Armand

LENIN

▼ Lenin és Nagyezsda Krupszkaja

◀ Jozsef Visszarionovics Sztalin

SZTÁLIN

▼ Nagyezsda Allilujeva

▼ Jekatyerina Svanidze

